

НАТЮРМОРТ ЯК ПРОСТІР ВІЗУАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНОСТІ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті розглянуто особливості використання засобів образотворчої грамоти для передачі матеріальності предметів при виконанні навчального натюрморту. Розкрито поняття матеріальності в образотворчому мистецтві, охарактеризовано основні засоби – лінію, тон, колір, які сприяють реалістичному зображенню різних матеріалів в образотворчому мистецтві. Описано специфіку передачі різних матеріалів у натюрморті. Виокремлено практичні прийоми роботи при створенні натюрморту з урахуванням матеріальних властивостей зображуваних предметів. Дослідження питань передачі матеріальності засобами образотворчої грамоти є важливим для розвитку художньої практики та методики навчання.

Ключові слова: образотворча грамота, натюрморт, матеріальність, засоби зображення, фактура, світлотінь, натура.

The article examines the features of using visual arts to convey the materiality of objects when performing an educational still life. The concept of materiality in visual arts is revealed, the main means are characterized – line, tone, color, which contribute to the realistic depiction of various materials in visual arts. The specifics of the transmission of various materials in still life are described. Practical methods of work in creating a still life are highlighted, taking into account the material properties of the depicted objects. Research into the issues of transmitting materiality by means of visual literacy is important for the development of artistic practice and teaching methods.

Key words: visual literacy, still life, materiality, means of depiction, texture, chiaroscuro, nature.

Проблема передачі матеріальності є актуальною, адже здатність передавати особливості різних поверхонь – тканини, дерева, скла, металу, дерева чи шкіри відіграє важливу роль у сприйнятті художнього твору. Завдання відтворення

матеріальності вирішується не лише у фотореалістичному мистецтві, а й у творах декоративного, стилізованого характеру, де матеріальність виступає як засіб метафоричної або символічної виразності. Основним завданням навчальних постановок у закладах освіти є не лише створення естетичного образу, але й, насамперед, опанування майстерності komponування, виконання лінійноконструктивної побудови предметів, відточення вміння передачі характерних рис, матеріальності предметів [1, с. 48]. Особливу роль у цьому процесі відіграє навчальний натюрморт – жанр, який розвиває у студентів унікальні можливості для експериментів із формою, фактурою та допомагає опанувати реалістичне зображення предметного світу з усіма його характеристиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою передачі матеріальності в навчальному натюрморті займалися педагоги впродовж кількох останніх століть. Серед досліджень у галузі образотворчого мистецтва вагомим є наукові розвідки українських педагогів М. Кириченка, М. Резніченка, Я. Твердохлібової, М. Пічкур, І. Демченко, Л. Базильчук тощо [3, 4, 5].

Метою статті є дослідження специфіки використання засобів образотворчої грамоти для зображення матеріальності у натюрморті. Завдання полягають у визначенні поняття матеріальності в мистецтві, аналізі основних засобів образотворчої грамоти, виявленні особливостей передачі різних матеріалів, описі практичних прийомів. Матеріальність може не лише відображати фізичні властивості предметів, а й нести символічне або емоційно-асоціативне навантаження. Під матеріальністю розуміють художнє відтворення фізичних властивостей предметів – їх фактури, текстури, прозорості, блиску чи матовості поверхні. Це передача матеріальних якостей предмета його тональними та кольоровими відношеннями, характером світлотіні, полиском та рефlekсами. Звичайно, передача лише матеріальності натури без відтворення характерних форм чи деталей об'єктів не можлива [2, с. 20]. Саме тому все завжди починається із komponування зображення у

форматі та лінійно-конструктивної побудови. Фактура – характерна особливість матеріалу, поверхні предметів та їх зображення у творах мистецтв, це характер поверхні: гладкість, шорсткість, рельєфність. Виконуючи навчальний натюрморт на стадії опрацювання деталей, студент із перших робіт стикається із проблемою виявлення фактури моделі, передачею матеріальності предметів. Уміння передавати матеріальність та фактуру предметів приходить поступово, у процесі вправ. До характерних властивостей фактури відносяться рельєфність, блиск чи матовість, прозорість та нерівності. Якісно характеризуючи властивості фактури різних матеріалів, виділяють її різні типи. Так за рельєфністю фактури матеріалів ділять на два основні типи – рівні та рельєфні, кожен із типів поділяють на гладкі та шорсткі. За ознакою блиску можна виділити – дзеркальну, глянцевою та матову поверхні.

Окрему групу складуть наступні типи фактурних матеріалів: шовковиста, бархатиста, перламутрова і т.д. Щоб передати у графіці фактуру поверхні предмета, слід урізноманітнити техніку штрихування. Олівець різної м'якості допускає різні прийоми: якщо працювати вістрям – вийдуть тонкі лінії, якщо надати олівцю сильний нахил і проводити по паперу не вістрям, а ребром графіту – він дає широкий м'який штрих. Густо покладені паралельні штрихи дають тонову пляму. До поширених способів передачі матеріальності належить відтворення поверхні зображуваного об'єкту за допомогою графічних засобів: лінії, штриху, плями. Лінійні прийоми передбачають застосування різноманітної товщини контурів, чіткість чи розмитість яких допомагають підкреслити блиск або ж матовість поверхні, їх динаміка та форма акцентують увагу на певних властивостях матеріалу. Світлотіннова модель допомагає «ліпити» форму світлом і тінню, дозволяє створити ілюзію об'єму та фактурності. У живописі відтворення матеріальності також залежить від використання колористичних прийомів – відображення колірних нюансів, переходів і рефлексів допомагає передачі різноманітних матеріалів [2, с. 18]. Інколи професійні художники використовують фактурне письмо для відтворення матеріальності. Це особливий спосіб нанесення об'ємного шару

фарби з можливим використанням продряпування непросохлої поверхні (у такий спосіб інколи відтворюють шерсть, хутро, волосся, траву тощо). Цей особливий спосіб нанесення фарби на поверхню створює візуальне та тактильне відчуття матеріалу. Серед більш нових прийом доволі популярним є імітація текстури. Це застосування декоративних ефектів для створення реальної фактури (кракле, шпаклівка, пастозне письмо, використання змішаних матеріалів, відтиску різних поверхонь).

У живописі беззаперечних геніїв мистецтва Рембрандта, Караваджо, Вермеєра особливої уваги заслуговують деталі, віртуозне світлотіньове моделювання, що створює ефект «осязної» реальності. Імпресіоністи Моне, Ренуар із допомогою фактурного письма передавали мерехтіння світла та матеріальність природних об'єктів. У сучасному мистецтві активно застосовується імітація матеріалу – використання асамбляжу, колажу, нетрадиційних матеріалів, нових технологій. Художники всіх епох надавали предметам поверхневі якості, хоч і не з рівним ступенем інтенсивності. Хтось показував найтонші фактурні нюанси, а хтось обмежувався простим натяком, використовуючи мінімум образотворчих прийомів. Яким би не був підхід, ілюзія фактури може бути привабливою і для митця і для глядача, що розглядає твір. У графіці засобів для вираження фактурності набагато менше.

У малюнку доводиться часто дуже тонко помічати пластичні властивості різних матеріалів і характер їх поверхні, щоб знайти спосіб їх зображення, в досить одноманітних засобах пера, графітного олівця, вугілля чи гелевої ручки. Хутро та тканина, дерево і скло, метал, пісок тощо – усі ці матеріали вимагають якогось відображення на папері. Передати фактуру скла та гравію можна легко, але фактуру, припустимо, костюмної тканини чи шкіри зобразити – важко. Чітких правил передачі фактури немає. Шлях до успіху проходить через експериментування з техніками та графічними матеріалами, через вивчення та спостереження природи. Найбільша виразність досягається тоді, як у малюнку виникає необхідний ритм штрихів. Треба мати на увазі, що з нашаруванням графічних засобів треба бути дуже обережним. При

відтворенні дуже темного забарвлення предмета у художника виникає необхідність посилити звучання тону та кольору. Це досягається шляхом повторної накладки на вже заштриховане місце штрихування. Повторне штрихування найчастіше виконується в іншому напрямку, ніж попереднє, іноді просто поперек. Так виникає перехресне штрихування. У цьому типі штрихування створюється сітка, де дрібні проміжки між штрихами стають квадратами, ромбиками або прямокутниками різних конфігурацій. Цей вид перехресного штрихування не знищує пластику-ритмічних якостей зображення, а лише надає їм якісно нового звучання. При безлічі повторних перештриховувань тонким пером зоровий ефект можна довести до враження тонального рисунка. Одноманітне механічне штрихування може видатися доволі нудним, процес часто втомлює початківців. Перехресне штрихування краще наносити не під прямим кутом щодо нижнього ряду штрихування, тоді нівелюється динаміка штриха. Під кутом штрихувати більш красиво. Яким би насиченим не був тон, тут завжди залишається хоч невелике відчуття руху штриха, його пластичність. Прості зміни напрямку змінюють зорове сприйняття. Очевидно, дія колірних ліній від чергування чорного та білого в кожному напрямку по-своєму діє на око.

Фактура тканини – відтворення поверхні матеріалу, що сприяє досягненню образної виразності виробу. Фактура тканини визначає яким чином на ній утворюватимуться складки. Для щільних тканин характерні різкі складки. М'які, тонкі тканини тягнуться і легко піддаються зміні форми. Для передачі матеріальності драпірування потрібно враховувати 6 градацій, які надають об'єм і форму тканини: полиск, світло, півтінь, власна тінь, рефлекс, падаюча тінь – якщо грамотно зображені всі 6 градацій, то драпірування виходить правдоподібним. Зображення драпірування є основою академічного малюнка. Метал – штучний матеріал, фактура якого буває різна – від грубої і шорсткої до блискучої, наче дзеркало. Чим більше відполірована поверхня металу, тим складніше зобразити її за допомогою гри світла та тіні. Наприклад, полірований срібний чайник перетворюється на криве дзеркало. Як правило,

на увігнутих поверхнях відображення стискаються, а на опуклих збільшуються і розтягуються. Щоб показати металеву поверхню, потрібно приділити особливу увагу відтінкам, рефлексам, напівтіням, відбитому світлу та полиску. Дерево має унікальну фактуру – складну, нерівну, з волокнами та сучками. На дерев'яній поверхні немає полиску – це характерна властивість цього матеріалу. Зобразити на папері текстуру дерева становить певну складність. Заплутаність рисунка текстури залежить від будови дерева, особливості породи, волокон, сучків, завитків, тріщин. Скло – теж доволі складний для зображення матеріал. Малюючи прозоре скло, слід пам'ятати про зображення полірованого металу. Неможливо зобразити скло саме по собі, воно завжди відбиває навколишнє середовище. Окрім того, через скло можна побачити інші предмети. Оскільки поверхня скла дуже гладка, відображення в ньому виходять чіткими, як на поверхні металу. Полиск на предметах із прозорого скла буває дуже яскравими, його слід зображати чистим білим кольором. Зображення скляних предметів вимагає спостережливості – велика кількість відблисків, рефлексів, тіней і напівтіней робить їх зображення одним із найскладніших процесів. Загалом, початковий натюрморт не лише зображує різноманітні за формою, кольором, тоном та фактурою предмета й навколишнє середовище, а й через відношення висловлює внутрішній зміст цього середовища покликаний викликати в глядача певні думки і почуття.

Висновки з даного дослідження. Передача матеріальності є складним творчим завданням, що вимагає професійної майстерності, це синтез спостережливості художника та володіння технічними засобами образотворчої мови. Ефективність досягається комплексним гармонійним застосуванням світлотіні, кольору, фактурного письма та лінійних засобів. Знання особливостей різних матеріалів та експерименти з технічними прийомами сприяють більш глибокому художньому розкриттю образу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінтаєв Д. Ю., Вінтаєва Н. С. Малюнок як засіб дослідження навколишнього

середовища. Комунальне господарство міст. Серія «Технічні науки та архітектура» : наук.-техн. збірник. Харків, 2017. №. 135. С. 46–49.

2. Галькун Т. Д., Панфілова О. Г. Живопис натюрморту аквареллю: методичні вказівки. Кременець: Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2022. 28 с.

3. Кириченко М. А. Кириченко І. М. Основи образотворчої грамоти : навч. посіб. для вузів. Київ : Вища школа, 2002. 190 с.

4. Пічкур М. О., Демченко І. І. Базильчук Л. В. Методика викладання образотворчого мистецтва: позакласна робота: Навчальний посібник. Умань : Алмі, 2010. 264 с.

5. Резніченко М. І., Твердохлібова Я. М. Художня графіка. Змістові модулі 1, 2: навчально-методичний посібник для студентів художньо-графічних факультетів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 272 с.